

INFLUENȚE HERALDICE PE CAHLE ARGEȘENE – „LEII RAMPANȚI - AFRONTAȚI“

MARIA VENERA RĂDULESCU

Reprezentarea „leului rampant” în iconografia medievală este adesea întâlnită ca o emblemă a puterii suverane, a puterii nobile, a autorității, a dreptății și înțelepciunii, ea având de regulă conotații heraldice.

Sfragistica enumeră, pentru teritoriul românesc, nenumărate exemple în acest caz. Amintim stema „merer Walachia”¹, stema atribuită „Serenissimului principe duce despot al Valahiei mari”², stema atribuită principelui Valahiei,³ mari în cronică la Richenthal tipărită de Anton Sorg la Augsburg în anul 1483 sigiliul mic heraldic al lui Mircea cel Bătrân aplicat pe tratatul de alianță din 1411 cu regele Vladislav al Poloniei,⁴ stema atribuită ducelui Valahiei în armorialul lui Virgil Solis tipărit la Nürnberg, în anul 1555,⁵ stema Valahiei din Cosmografia lui Sebastian Münster apărută la Basel în anul 1567⁶ sau sigiliul heraldic atribuit lui Petru Vodă Cerceț⁷.

La sfârșitul secolului al XVI - lea și în secolul al XVII - lea , păstrând amprenta heraldică, în unele steme voievodale apare imaginea a doi lei rampanți, redați afrontat. Prima reprezentare pare a fi în stema lui Mihai Viteazul de pe pecetia sa aplicată pe hrisovul emis în Iași la 3 iulie 1600 pentru mănăstirea Neamț⁸. Ca tenanți ai scutului cu acvila conturnată, cruciată, scut surmontat de coroana princiară, lei rampanți sunt redați pe pecetea lui Mihnea Vodă Turcitu atârnată pe un hrisov domnesc din 1587,⁹ pe stema din 1616 a lui

¹ Mss. heraldic anonim nr. 9227, Biblioteca Națională din Viena, Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 209 - Pl. I /fig. 1.

² Codexul din Praga, manuscris din anul 1464 al Cronicii lui Richenthal, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 209 - Pl. I /fig. 5.

³ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 4.

⁵ *Ibidem*, p. 209 - Pl. II /fig. 2.

⁶ *Ibidem*, p. 209 - Pl. I fig. 6.

⁷ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 6 ; Vezi și M. Bunta, *Un tipar de sigiliu din secolul al XVI - lea*, AMN, 2, 1965, p. 679 - 683.

⁸ Arhivele Statului, București, Fond M-rea Neamț, XXXVIII/56.

⁹ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 219 - Pl. VI /fig. 2. Originalul se află la Arh. Stat. Buc., Pecetii, nr. 17.

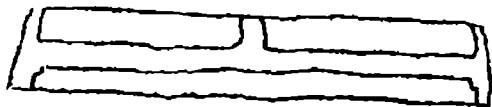
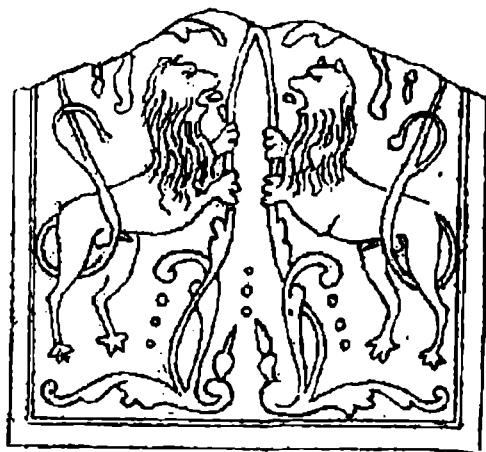
Nicolae Pătrașcu Voievod, în albumul lui Valentin Franck (1590 - 1648), primar al Sibiului între 1639 - 1645,¹⁰ pe stema din 1616 a lui Radu Vodă Șerban aflată în lucrarea citată mai sus,¹¹ pe sigiliile lui Nicolae Pătrașcu din 1604,¹² 1606¹³ și sigiliul inelar aplicat pe o scrisoare a sa din mai 1617,¹⁴ pe sigiliile octogonale ale lui Radu Vodă Șerban aplicate pe o scrisoare a sa din mai 1616¹⁵ și pe alta din octombrie 1616,¹⁶ pe sigiliul octogonal al lui Mihai Pătrașcu, fiul lui Nicolae Pătrașcu, aplicat pe o scrisoare a sa din aprilie 1651,¹⁷ pe stema sigilară a lui Mihail Radu Voievod aplicată pe un hrisov din iulie 1658¹⁸ sau pecetia mare, în ceară, atârnată de un hrisov din aprilie 1695, emis de Constantin Brâncoveanu¹⁹.

La începutul secolului al XVIII - lea, imaginea leilor rampanți, redați afrontat, o găsim în asociere cu acvila bicefală și cu inițialele spătarului Mihai Cantacuzino pe Antologhionul tipărit la Râmnic în anul 1705,²⁰ ca și pe un basorelief în piatră, la Biserica Colțea din București, ctitorie din 1715 a

aceluiși Cantacuzin. Toate aceste exemple certifică prezența leilor rampanți în stema de stat a Valahiei dar și în stemele personale ale unor mari familii boierești.

Fig. 1. Cahlă descoperită în timpul lucrărilor de restaurare de la biserica episcopală din Curtea de Argeș, sec XVII (după Gr. Tocilescu).

Imaginea leilor rampanți, redați afrontat, apare și pe câteva exemplare de cahle medievale descoperite la Curtea de Argeș. Analiza stilistică a imaginii ne va facilita încadrarea corectă, din punct de vedere cronologic, a



¹⁰ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 219 - Pl. VI /fig. 5.

¹¹ *Ibidem*, p. 219 - Pl. VI /fig. 6.

¹² Holzkammerarchiv, Viena, Ungarn, fasc. 14431, cf. D. Cernovodeanu, p. 211 - Pl. VII /fig. 5.

¹³ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 221 - Pl. VII /fig. 6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 221 - Pl. VII /fig. 4.

¹⁵ *Ibidem*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 2.

¹⁷ Arh. Stat. Alba Iulia, Missiles, Autographum, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 4.

¹⁸ Arh. Stat. Buc., Mitropolia, netreb., 258/78-3, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 225 - Pl. IX / 2.

¹⁹ Arh. Stat. Buc., Suluri, nr. 9, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 225 - Pl. IX / 3.

²⁰ Bibl. Acad. Române, CRV, nr. 147, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, Pl. XXII /fig. 3.

acestor teracote, încadrare pe care o propunem a fi jumătatea secolului al XVII-lea.

Lucrările de restaurare executate la sfârșitul secolului al XIX - lea la Biserica episcopală de la Curtea de Argeș au scos la lumină, printre alte piese, o cahlă fragmentară, cu fața plină și rumpă pentru fixarea în corpul sobei²¹ (fig. 1). Marginea este simplă, ușor profilată, neornată. În câmp, cele două animale sunt redate „rampant” și „afrontat”. Leii au coamele bogate și corpurile suple. Cozile, bifurcate și terminate cu câte un smoc, trec printre picioarele posterioare și se ridică deasupra crupei, aduse spre corpul animalului. Labele

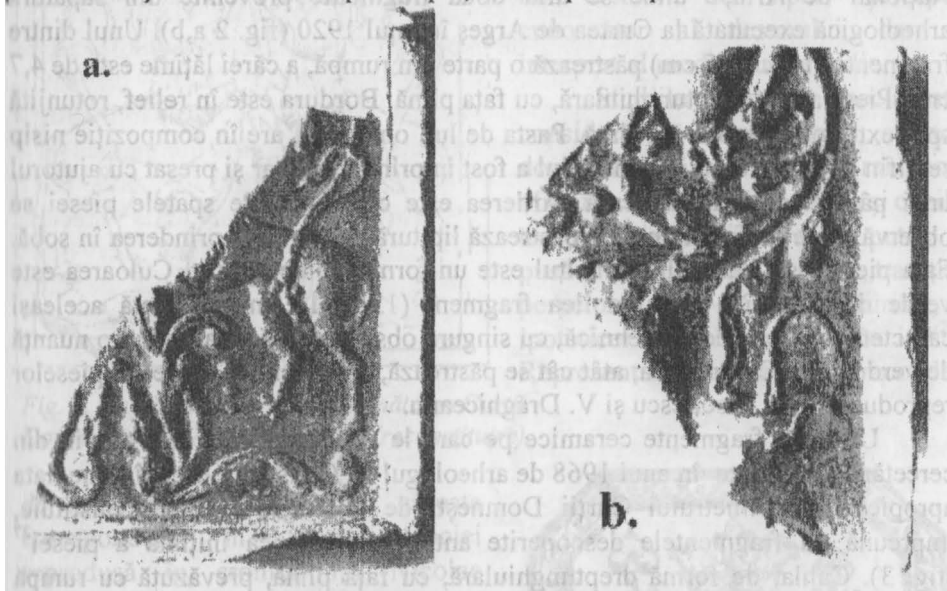


Fig. 2(a,b). Fragmente de cahlă descoperite în perimetrul Curții Domnești de la Argeș, sec. XVII.

anterioare se sprijină pe lujere ce se dezvoltă central, de la semipalmete din registrul inferior, spre registrul superior, unde par a se uni. Compoziția păstrează simetria față de axa verticală. Publicarea acestei piese, încadrată în seria „căramizilor” cu „ornamente frumoase” nu a beneficiat de informații privind tipologia, execuția tehnică, dimensiuni, cronologie. Exemplarul se insera în primele piese de teracotă din Valahia scoase la lumină și publicate²².

Săpăturile arheologice efectuate în anul 1920 la Curtea Domnească din același oraș au dus la descoperirea altor fragmente de cahlă ce completează

²¹ Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I* și sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886, București, f. a., p. 36, fig. B.

²² *Ibidem*, vezi și B. P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, București, 1890, col. 1586. Autorul consideră greșit aceste piese ca fiind „din timpul lui Neagoe sau și mai dinainte”.

imaginea descrisă mai sus²³. Conducătorul cercetărilor, Virgil Drăghiceanu, în prezentarea imaginilor, nu încearcă o asociere cu piesele descoperite cu câteva decenii mai înainte, nu le încadrează cronologic, nu face precizări asupra dimensiunilor sau tehnicii de execuție. Enunțând decorul unuia dintre fragmente: „în mlădioasele sale încolăcituri prezintă ornamente asemănătoare cu aplicele găsite în mormântul cavalerului”,²⁴ autorul creează confuzii în ceea ce privește datarea acestor teracote.

Observații directe asupra cahlilor ce se înscriu acestui motiv decorativ ne-au permis cercetarea materialului ceramic medieval din colecțiile Muzeul Național de Artă,²⁵ unde se află două fragmente provenite din săpătura arheologică executată la Curtea de Argeș în anul 1920 (fig. 2 a,b). Unul dintre fragmente (18 x 13,5 cm) păstrează o parte din rumpă, a cărei lățime este de 4,7 cm. Piesa a fost dreptunghiulară, cu fața plină. Bordura este în relief, rotunjită spre exterior și dublu profilată. Pasta de lut, omogenă, are în compoziție nisip semifin și paiete de mică. Modelul a fost imprimat în tipar și presat cu ajutorul unei pânze cu țesătură deasă. Arderea este completă. Pe spatele piesei se observă urme de funingine. Se păstrează lipitură de lut de la prinderea în sobă. Fața piesei este smălțuită. Smălțul este uniform și bine aplicat. Culoarea este verde deschis. Cel de al doilea fragment (13 x 10 cm) prezintă aceleași caracteristici de execuție tehnică, cu singura observație că smălțul are o nuanță de verde crud. Compoziția, atât cât se păstrează, este identică cu cea a pieselor reproduse de Gr. Tocilescu și V. Drăghiceanu.

Ultimele fragmente ceramice pe care le aducem în discuție provin din cercetările efectuate în anul 1968 de arheologul N. Constantinescu, în imediata apropiere a perimetrului Curții Domnești de la Argeș²⁶. Ele reconstituie, împreună cu fragmentele descoperite anterior, imaginea inițială a piesei²⁷ (fig. 3). Cahla, de formă dreptunghiulară, cu fața plină, prevăzută cu rumpă pentru fixarea în sobă, a avut inițial dimensiunile de 26 x 20,3 cm. S-a întrebuințat o pastă de lut omogenă, în compoziție cu nisip și paiete de mică. Motivul decorativ a fost imprimat într-un tipar de lemn, lutul fiind presat cu ajutorul unei țesături dese. Fragmentele sunt nesmălțuite. Pe spatele lor se păstrează urme de funingine provenite în etapa de funcționare a sobei. Decorul deja descris se completează în registrul superior. Lujerele se unesc într-un inel ornat iar apoi se despart, formând în colțurile superioare volute simetrice față

²³ V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, BCMI, X - XVI (1917 - 1923), București, 1923, fig. 78, 79, 80.

²⁴ *Ibidem*, p. 70.

²⁵ Piesele se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României și au nr. inv. 4119 (C 44) și 4130 (C81). Mulțumim și pe această cale conducerii muzeului amintit și doamnei Ana Dobjanschi pentru permisiunea de a cerceta materialul ceramic medieval.

²⁶ Cercetarea a fost executată de N. N. Constantinescu, căruia îi mulțumim pentru informații și materialul pus la dispoziție.

²⁷ Reconstituirea imaginii a fost realizată de Daniel Spănu.

de axa longitudinală, decorate cu motive vegetale. Central, între cele două lujere, este dispusă o coroană deschisă, fapt ce certifică caracterul heraldic al întregii imagini.



Fig. 3. Cahlă descoperită în vecinătatea Curții Domnești de la Argeș, sec. XVII (reconstituire).

de la Curtea de Argeș își găsește corespondent în stema Daciei reprodusă în cronică de Nicolae Costin *Cartea pentru descălecatul d' întâi a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*²⁹ (fig. 4). Considerăm însă că ea este tardivă, inspirându-se, foarte probabil, dintr-o stemă heraldică deja existentă. Cronicarul moldovean nota de altfel la sfârșitul capitolului VI din letopisețul său:



Fig. 4. Stemă atribuită Daciei, reprodusă în cronică de Nicolae Costin, *Cartea pentru descălecatul d' întâi a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*.

²⁹ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 72.

³⁰ Bibl. Acad. Rom., mss. 120, f. 20; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 209 - Pl. I/fig. 3.

„Iară semnul sau pecetea Daților era doi lei împotrivă unul altuia cu gurile căscate și deasupra leilor coroană, precum pentru deschisul minții s-au zugrăvit stema Dației cum vezi aici”³⁰.

Contextul arheologic al descoperirii cahlelor argeșene, asocierea acestor teracote cu piese ce se înscriu stilistic secolului al XVII - lea, ne-au îndreptat atenția asupra domniei lui Matei Basarab, căutând corespondentul viziunii compoziționale a reprezentărilor amintite pe piese de epocă. În iconografia artei medievale muntenești de la jumătatea secolului al XVII - lea amintim figurarea leilor rampanți în tipărituri religioase cât și în sculptura pietrelor tombale ale doamnei Elina și a postelnicului Mateiaș de la biserica domnească din Târgoviște, în ambele cazuri legate de exprimarea unui însemn heraldic. Stema doamnei Elina, soția voievodului, are în reprezentare scutul cu acvila conturnată, timbrată de coroană și susținut de doi lei rampanți. Stema împodobește tipăritura *Imitatio Christi*, executată în tipografia domnească de la

Mănăstirea Dealu în anul 1647, prin grija și cheltuiala acesteia. Lucrarea era tradusă din limba latină în limba slavonă de către cărturarul Udriște Năsturel³¹. Aceeași stemă va apare și pe Penticostarul tipărit în tipografia domnească de la Târgoviște în anul 1649, prin grija și cheltuiala aceleiași doamne Elina³² (fig. 5). Istoricul de artă Pavel Chihaia observa asemănarea între cahlele descoperite la Curtea de Argeș și pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab de la Târgoviște, considerându-le tipice pentru barocul transilvănean de la mijlocul secolului al XVII - lea. Găsirea cahlelor în zona mănăstirii argeșene era explicată prin restaurarea inițiată de Matei Basarab, puțin



Fig. 5. Stema Doamnei Elina, soția lui Matei Basarab, aflată pe un Penticostar slavon, Târgoviște, 1649.

³⁰ Bibl. Acad., mss. 120, f. 20, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 72.

³¹ Bibl. Acad. Rom., CRV, nr. 52; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, București, 1903, p. 158 - 159.

³² Bibl. Acad. Rom., CRV, nr. 55; I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 172; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 249 - Pl. XXI/ fig. 5.

înainte de anul 1643³³. Teracotele argeșene cu reprezentarea *leilor rampanți - afrontați* anticipează celelalte obiecte cu același decor din timpul domniei lui Matei Basarab.

Constatările lui Pavel Chihaia, făcute fără observarea cahlelor originale, au dat naștere la unele erori de descriere, de altfel nesemnificative. Cahla nu este delimitată de un chenar format din mici fleuroni, ci de un chenar simplu, iar elementul central din registrul superior nu este un „fleuron gros trilobat”³⁴ ci o coroană deschisă. Pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab, executate de renumitul sculptor sibian Elias Nicolai, prezintă între ele nenumărate elemente comune în ceea ce privește realizarea artistică,³⁵ elemente surprinse și la piesele de teracotă menționate (frunzele de acant cu lobii mari, rotunjiți, cărnoși și leii rampanți cu cozile bigeminate și coama bogată, acoperind jumătate de trup). Redarea leilor rampanți pe pietre tombale, cea a doamnei Elina și cea a postelnicului Mateiaș, ca element heraldic, o identificăm cu făcând parte din herbul familiei *Năsturel*. După cum s-a remarcat deja, inspiratorul acestor decoruri este considerat a fi cărturarul Udriște Năsturel³⁶. Teracotele prezentate, având în primul rând rol decorativ, redau elemente disparate din herbul familiei anunțate. În timpul lucrărilor de restaurare de la biserica episcopală de la Curtea de Argeș, teracotele cu „lei rampanți” au fost găsite împreună cu altele pe care sunt redați „grifoni”, un alt element, posibil din herbul familiei boierești de la Herăști³⁷. Aceste piese compuneau, probabil, decorul aceleiași sobe din arhondaricul mănăstirii, folosit, desigur, destul de des de cucernica doamnă Elina. Nu este exclus ca inspiratorul decorului sobei de acolo să fie același distins cărturar Udriște Năsturel, logofăt al cancelariei domnești, familiarizat și receptiv la simbolurile heraldicii. Arhondaricul, corp de clădiri destinat oaspeților, prezenta la primul nivel „două odăi pentru mosafiri (...) pardosite una cu scânduri și alta cu cărămizi (având n.n.) o sobă la amândouă odăile (...)”³⁸. Construirea arhondaricului, a „casei egumenești”, fiecare cu câte două caturi, ca și refacerea clopotniței se înscriu activității edificare a voievodului Matei Basarab la Curtea de Argeș³⁹. Prezența cahlelor cu același decor în perimetrul Curții Domnești sau în imediata apropiere a

³³ P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 94 - 95.

³⁴ *Ibidem.*, p. 94.

³⁵ *Ibidem.*, p. 348 - 349.

³⁶ A. Sacerdoțeanu, Șt. Metzulescu, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, SCIA, 3 - 4, 1955, p. 146, 349.

³⁷ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 36, fig. A. Asupra acestui subiect ne propunem un alt studiu. Grifonii și leii rampanți sunt redați și pe piatra de mormânt a doamnei Elina, în biserica domnească din Târgoviște.

³⁸ Cf. Catagrafia din 1850. (Bibl. Acad. Rom., mss. 717, f. 63 - 74).

³⁹ Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie în: Călători străini despre Țările române*, VI, 1976, p. 165, vezi și nota nr. 28.

acesteia se explică, la rândul ei, prin fazele de construcție și reconstrucție a unor aripi din palatele domnești de acolo⁴⁰.

Cahlele medievale prezentate capătă o importanță aparte, cu atât mai mult cu cât ele aduc un element nou în conturarea etapei de mare înflorire culturală de la jumătatea secolului al XVII-lea.

⁴⁰ N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200 - 1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, Fig. 4.